तपास: घटनास्थळास भेट निरीक्षणाचे महत्व

1. तपास म्हणजे काय? What is Investigation?
   व्याख्या:फौजदारी दंड प्रक्रिया संहिता (Cr.P.C.) कलम 2(ह)

अ) फौजदारी दंड प्रक्रिया संहितेप्रमाणे केलेली सर्व कार्यवाही

ब) पुरावा संकलीत करण्यासाठीची कार्यवाही

क) पोलीस अधिकारी किंवा न्यायदंडाधिकारी यांनी नेमलेल्या खाजगी व्यक्तीने परंतु न्यायदंडाधिकारी नव्हे

ड) घटनेमधील / मागील कायदेशीर मार्गाने सत्य शोधणेसाठी केलेली कार्यवाही

इ) तपासाचे अधिकार कोणास असतात / कोणास करता येतात?

Nagpur Today

2. पोलीस ठाणे प्रभारी अधिकारी म्हणजे कोण?

फौजदारी दंड प्रक्रिया संहिता (Cr.P.C.) कलम 2 (ओ) जेव्हा पोलीस ठाणे प्रभारी अधिकारी गैरहजर असेल किंवा आजारी असेल अगर इतर कारणांमुळे आपले कर्तव्य करु शकत नसेल अशा प्रसंगी त्या प्रभारी अधिकाऱ्याचे अधिपत्याखालील लगतच्या कमी हुद्‌याचा व इमारतीत हजर असणारा त्या पोलीस ठाणेतील अधिकारी हा प्रभारी अधिकारी होय.

स्टेशन डायरीचा चार्ज आहे तो ठाणे अंमलदार प्रभारी अधिकारी नव्हे. मालक व मॅनेजर यांमधील फरक लक्षात ठेवणे.

3. पोलीस ठाणे इमारत व हद्द म्हणजे नेमके काय?

फौजदारी दंड प्रक्रिया संहिता (Cr.P.C.) कलम 2 (एस) : राज्य सरकारने पोलीस ठाणेची इमारत, जागा, दूरक्षेत्र आणि त्या हद्दीतील गावे, क्षेत्र यांचा स्पष्ट उल्लेख करण्याची अधिसूचना काढून निर्दीष्ट केलेल्या प्रदेशाचा समावेश होतो.

उदा. फरासखाना पोलीस ठाणे, पूणे शहर — पूर्व भाग व

विश्रामबाग पोलीस ठाणे पूणे शहर — पश्चीम भाग

पोलीस ठाणे प्रभारी अधिकारी यांचे कार्य अधिकार क्षेत्र याबाबत स्पष्टता असणे गरजेचे आहे.

4. घटनास्थळाचे निरीक्षण व तपासातील महत्व :

फौजदारी दंड प्रक्रिया संहिता (Cr.P.C.) कलम 157 (1) : प्रमाणे पोलीस ठाणे प्रभारी अधिकारी यांना दखलपात्र गुन्हयाची खबर मिळालेनंतर त्याबाबत वाजवी संशय वाटल्यास घटनास्थळी स्वत: जावून खात्री करतील किंवा अधिपत्याखालील इतर पोलीस अधिकारी / कर्मचारी यांना घटनास्थळी पाठवून वस्तुस्थिती व परिस्थितीची सत्यता पडताळून पाहता येते. त्याकरीता अशा घटनेची खबर मिळताच स्टेशन डायरी खबरेची नोंद करून तेथे स्वत: जाणे किंवा पोलीस अधिकारी / पोलीस कर्मचारी पाठविणे.

घटनास्थळ पंचनामा फौजदारी दंड प्रक्रिया संहिता (Cr.P.C.) कलम 157 (1) प्रमाणे करता येतो. आरोपी तेथे असलेस अटक करता येईल. साक्षीदारांकडे विचारपूस करता येते.

POLICE
CITY OF ODESSA
MOBILE CRIME LAB
KEEP BACK
100 FEET
POLICE

5. घटनास्थळावरील तपास अधिकाऱ्यांची भूमिका

1. जखमी व्यक्तींना प्रथम औषधोपचारासाठी दवाखानात पाठविणे. यामधे जखमी हे पिडीत, आरोपी, साक्षीदार असू शकतात.
2. घटनास्थळाचे सभोवती आवश्यकतेप्रमाणे बॅरीकेटींग, पट्टी, दोरी लावून संरक्षण करणे.
3. इनवेस्टींगेशन कार बोलावून फोटोग्राफर मार्फत किंवा स्वत: फोटोग्राफ घेणे.
4. डॉग स्क्वॉडचे मदतीने संशयिताचे मार्ग शोधणे
5. फिंगर प्रिंट तज्ञाचे मदतीने ठसे शोधणे व घेणे, पडताळणसाठी पाठविणे
6. न्यायसहायक वैज्ञानिक / तांत्रिक सहायक यांचे मदतीने पंचासमक्ष विविध प्रकारचे पुराव्याचे दृष्टीने भौतिक दुवे गोळा करणे. सील करणे
7. लिफ्टींग, पॅकींग, सिलिंग सुरक्षित करुन न्यायययहायक प्रयोगशाळेत तज्ञांचे तपासणीस आणि अभिप्रायासाठी पाठविणे.

INTRODUCTION TO SCENE OF CRIME

घटनास्थळाबाबत प्रस्तावना :- फौजदारी दंड प्रक्रिया संहिता (Cr.p.c.) कलम 157 (1) प्रमाणे दखलपात्र गुनहयाची खबर मिळालेनंतर स्टेशन डायरीमध्ये नोंद करुन तपास सुरु करता येतो. पोलीस ठाणे प्रभारी अधिकारी यांचे आदेशाने

1) घटना सध्या कोठे घडली आहे, जेथे घडली असल्याची खबर मिळाली ते ठिकाण म्हणजे प्राथमिक घटनास्थळ
2) कायदेशीर तपासाची प्रक्रिया येथून सुरु होते.
3) अनेक वेळा घटनास्थळाचे ठिकाणीच तपासाचे यश किंवा अपयश हे अवलंबून असते घटनास्थळाची कशा प्रकारे हताळणी केली यावरच अवलंबून असते.
4) घटनास्थळाचे निरीक्षण करण्याचे ज्ञान आणि कौशल्य तपासी अधिकाऱ्याने आत्मसात करावे ते महत्वाचे आहे, आवश्यक आहे.
5) घटनास्थळाचे ठिकाणी, परिसरातील असलेले विविध पुराव्याच्या वस्तू, भौतिक दुवे ओळखले पाहिजेत. (उदा. रक्तमिश्रीत माती, साधी माती कशी गोळा करावी?.)
6) शास्त्रोक्त पध्दतीने सर्व प्रकारचे भौतिक दुवे संकलीत करणे व तज्ञांचे त्याबाबत अभिप्राय मागविणे.
7) न्यायसहायक विज्ञान प्रयोगशाळेतील तज्ञांची मदत घेणे व अभिप्राय घेणे.

घटनास्थळ म्हणजे काय? What is Scene of Crime

1) पोलीसांच्या निदर्शनास आलेले/ आणून दिलेले गुन्हयाचे ठिकाण जेथे गुन्हयासंबंधातील पुरावे, भौतिक दुवे मिळतात ते ठिकाण होय.
2. घटनास्थळी जखमी, पिडीत व्यक्ती, संशयीत आरोपी, वाहन, हत्यारे इ. बाबत माहिती मिळते.
3. गुन्हयाचे घटनास्थळाची पुन्हा निर्मिती करता येते. (उदा. आरुषी तलवार हत्या प्रकरण)
4. घटनास्थळ फक्त एकाच ठिकाणी नसते तर अनेक ठिकाणी सुध्दा घटनास्थळे असू शकतात.
5. घरफोडीच्या ठिकाणी खालील 5 ठिकाणे पहावे लागतात.
    1. Line Of Approach (संशयीत येणाचा मार्ग/ रस्ता)
    2. Point Of Entry (संशयितांनी प्रवेश केलेचे ठिकाण)
    3. Actual Scene (प्रत्यक्षात घरफोडी चोरीचे ठिकाण)
    4. Point of Exit (घरातून बाहेर पडण्याचा मार्ग)
    5. Line of Retreat (संशयीताचा परत जाण्याचा मार्ग)

1. **Indoor Scene Of Crime** (बंदीस्त घटनास्थळ) उदा. चोरी, घरफोडी, दरोडा, जबरी चोरी) वाहनांमधील गुन्हा हा बंदीस्त घटनास्थळात येते.
2. **Outdoor Scene Of Crime** (बाहय घटनास्थळ) उघडया जागेवरील घटनास्थळ

Physical Evidence : The Key Solution to Detect Crime

घटनास्थळाचे निरीक्षण करताना खालील बांबीकडे विशेष लक्ष दयावे.

लोक आणि विविध वस्तू :

1. भौतिक पुरावा / दुवे म्हणजे काय?
2. भौतिक पुरावा / दुवे कसे संकलीत करावेत व कशा प्रकारे ते हाताळावेत?
3. भौतिक पुरावा / दुवे कोठून , कोणाकडून, कशा स्थितीत मिळाले? याची नोंद ठेवले पाहिजे. उदा. 1. घटनास्थळावरून 2. वैद्यकीय अधिकाऱ्याकडून / संशयीताकडून / पिडीत व्यक्तीकडून
4. भौतिक दुव्यांचे आधारे तज्ञांकडून कशा प्रकारे माहिती उपयुक्तता होईल हे स्पष्ट करून घ्यावी.

घटनास्थळाचे निरीक्षण,फोटोग्राफी,फिंगरप्रिंटस, लिफ्टींग, पॅकींग,सिलींग व लेबलिंग

- **Locard's principle of Exchange : Locard was foremost criminologist** त्यांचे निरीक्षणाप्रमाणे

- कोणत्याही दोन व्यक्ती, वस्तूमधील परस्परसंबंध संपर्क याद्वारे गुन्हयातील दुवे, पुरावे मागे राहू शकतो.

- दोन वस्तूंचा सपंर्क आला की, अदलाबदल होतेच. उदा. संशयिताचे पावलांचे, बोटांचे ठसे. बुटांची माती, धूळ, चिखल, पावडर इ. पुरावा असतो. झटापटीमध्ये केस, रक्त,धागा हे एकमेंकात गुंततात.

- गुन्हेगार जरी आपला चेहरा लपवून आला तरी, त्याच्या इतर काही बाबी घटनास्थळी आढळतात.

- C.C.T.V. फुटेजमध्ये पायातील बूट, उंची, बांधा इत्यादी मिळतो.

घटनास्थळाचे व परिसरांचे संरक्षण सुरक्षितता

- वरील बाब ही अत्यंतमहत्वाची बाब आहे. तथापि अनेक वेळा बघे लोक आग लागली असेल तर फायर बिग्रेडच्या पाण्याने अनेक दुवे निघून जातात.
- अनेक वरिष्ठ पोलीस अधिकारी तसेच मंत्री महोदय अनेक वेळा घटनास्थळी भेट देतात
- तथापि तपास अधिकाऱ्याने विशेष काळजी घ्यावी.
- त्वरीत न्यायसहायक प्रयोगशाळेत योग्य रितीने भौतिक दुवे पाठवावेत.
- घटनास्थळावरील बरेच दिवस दुवे जतन करता येते. दिल्ली मधील हॉटेल मधील अकस्मात मयत तपासकामी अद्यापही रुम सीलबंद अवस्थेत आहे.

(संशयित माजी मंत्री शशी थरुर यांचे पत्नीच्या मृत्यूची घटना)

न्याय वैज्ञानिक प्रयोगशाळा

न्यायवैद्कीय पुरावा

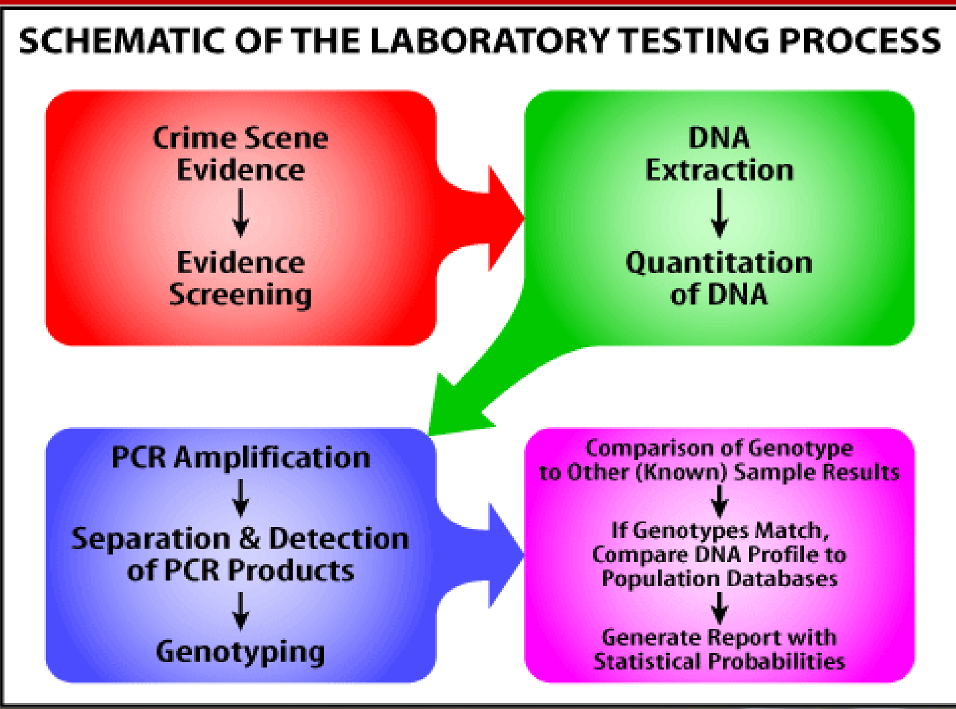
SCHEMATIC OF THE LABORATORY TESTING PROCESS
Crime Scene Evidence
Evidence Screening
DNA Extraction
Quantitation of DNA
PCR Amplification
Separation & Detection of PCR Products
Genotyping
Comparison of Genotype to Other (Known) Sample Results
If Genotypes Match, Compare DNA Profile to Population Databases
Generate Report with Statistical Probabilities

DNA TESTING
sugar phosphate backbone
cytosine
deoxyribose
guanine
adenine
weak hydrogen bonds

DNA

TECAN

घटनास्थळाचे नकाशे / स्केच तयार करणे

घटनास्थळावरील खालील बाबींची नोंद पंचनाम्यात नमूद करावी.

1. स्टेशन डायरी नोंद क्रमांक, दिनांक, वेळ, गुन्हा रजिस्टर नंबर
2. गुन्हयाचे स्वरुप / हकीकत थोडक्यात
3. घटनास्थळाचे नेमके ठिकाण व पत्ता
4. गुन्हयाची थोडक्यात हकीकत
5. घटनास्थळी भेट दिलेले पोलीस अधिकारी यांची नावे व हुद्दे, साक्षीदारांची नांवे व तज्ञांची नांवे
6. फोटोग्राफर, फिंगरप्रिंट तज्ञ, नकाशा काढणारे इ. नांवे,
7. प्रकाश व्यवस्था, हवामान कशा प्रकारचे होते.
8. इंटेरियर, एक्स्टेरियरचे वर्णन खोल्या किती, दरवाजे, खिडक्यांच संख्या , जिना, लिफ्ट इत्यादी.
9. घटनास्थळी नेमक्या कोणत्या वस्तू मिळाल्या त्याचे अचूक वर्णन करावे.
10. एक नकाशा / स्केच तयार करावे. तसेच ज्यांनी तयार केले त्यांचे तपास टिपण समाविष्ठ करावे.

घटना स्थळाचे ठिकाणी शोध / झडती कशी घ्यावी व तेथे काय करावे.

1. How to Look for? कशा प्रकारे निरीक्षण करावे?
2. Where to Look for? नमके कोठे कोठे निरीक्षण करावे?
3. What to Look for? नेमके कशाचे निरीक्षण करावे?

SEARCH METHODS :- झडतीची पध्दत

A) Strip Method - पट्टा पध्दत (1 मीटर मध्ये)
B) Spiral Method – एका बाजूने जावून गोलाकार पध्दतीत
C) Zone Method - चौकोणात विभागणी करुन
D) Wheel Method - गोलाकार घटना स्थळाची विभागणी
E) Clockwise or Anticlockwise घडयाळयाचे काटेचे दिशने किंवा विरुध्द दिशेने

गुन्हयाचे स्वरुपानुसार खालील भौतिक दुवे घटनास्थळाचे निरीक्षणादरम्यान मिळू शकतात.

1. विविध धागे, केस, तंतू
2. रक्ताचे डाग, विर्य, लालेचा अंश, लघवी, थुंकी, उलटी
3. धूळ, माती, कचरा, खणलेली जागा, ग्रीस, ॲसिडस्, सुगंधी द्रव्ये, पेट्रोल, रॉकेल.
4. रंग केमीकल्स, भाजीपाल्याचे तुकडे
5. ग्लासचे / काचेचे तुकडे, धातू तुकडे
6. अग्नीशस्त्रे, कारटेज, पुंगळया, पावडर, मार्क्स
7. टायर मार्क्स, ब्रेक मार्क्स, दाताचे व्रण, हत्याराचे व्रण, खूणा, खोडलेले / घासलेले व्रण इत्यादी
8. बोटांचे, पंजाचे, पायांचे ठसे इत्यादी
9. बुटांचे, चपलांचे ठसे, पाऊल वाटेचे दिशेने इत्यादी

10. विविध प्रकारचे विषारी पदार्थ :- उलटी, बाटल्या यांचे अंश काचेचे ग्लास, भांडे, लेबल्स इत्यादी.
11. विविध दस्तऐवज, वादग्रस्त दस्तऐवज, चेक, स्टॅपस्, हस्ताक्षर, नैसर्गिक हस्तताक्षराच्या वहया, खोडलेले दस्तऐवज, बदलेले लिखाण, शाईतील फरक, जळलेले, अर्धवट जळलेले दस्तऐवज, संशयिताचे /साक्षीदारांचे, कुटुंबांचे फोटो कॉपी, शाळा सोडलेला दाखला, आधार कार्ड, ड्रायव्हींग लायसेन्स, रेशन कार्ड, टेलीफोन बील्स इत्यादी.
12. गुन्हयात वापरलेले हत्यार, साधने, वाहने
13. घटनास्थळी गुन्हेगाराच्या विसरलेल्या वस्तू, हातरुमाल, जर्कीन, कानटोपी, चप्पल, बुट हत्यारे इत्यादी
14. इलेक्ट्रॉनिक पुराव्याचे दृष्टीने वस्तू, CCTV फूटेज, मोबाईल फोन, लॅपटॉप, सीडीज्, पेनड्राईव्ह, संगणक, हार्डडिस्क इत्यादी

मोबाईल IEMI नंबर वरून तपासात मदत

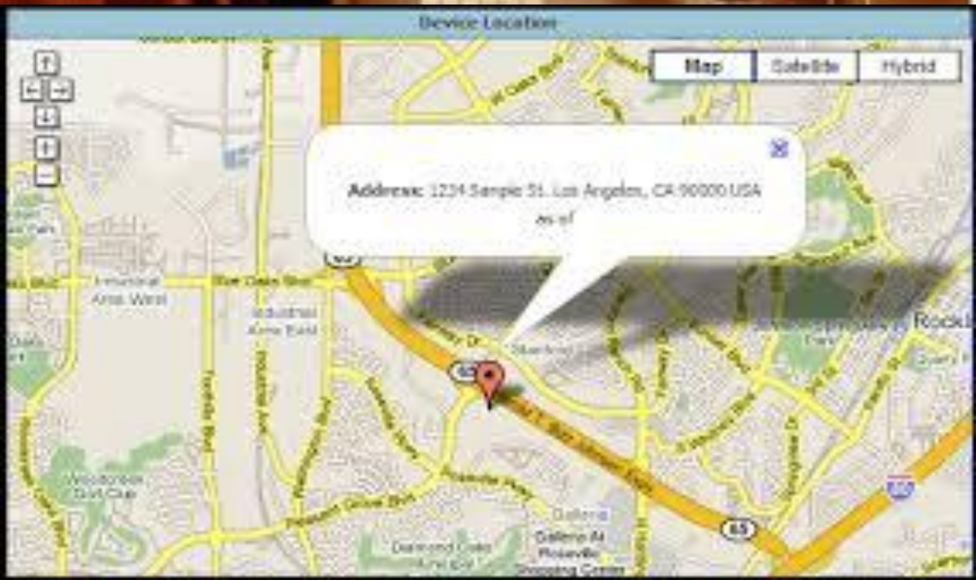

भौतिक दुवे मिळाल्यास त्याचे पुराव्याचे दृष्टीने महत्व

1. सर्वसामान्य / साधारण वस्तू याद्वारे कमी महत्वाचा पूरावा मिळू शकतो.

2. दूर्मिळ वस्तू / कमीत कमी हाताळलेल्या किंवा विस्कटलेल्या वस्तू, साधनाद्वारे पुराव्याचे दृष्टीने जास्त महत्व असते.

3. दूर्मिळ परिस्थितीत मिळालेली वस्तू, साधने जास्त उपयुक्त ठरतात.

घटनास्थळाचे ठिकाणी किंवा वैज्ञानिक पुराव मिळण्याचे मार्ग

1. घटनास्थळ परिसर व वाहन गुन्हयात वापरलेले असल्यास
2. गुन्हयातील पिडीत / जखमी / मयत / व्यक्ती
3. गुन्हे करणारे संशयित / मदत करणारे संशयित व्यक्ती
4. घटनास्थळाचे प्रथम विविध प्रकारे, अँगलद्वारे फोटो घेणे, क्लोजअप फोटो
5. भौतिक दुवे, इलेक्ट्रॉनिक साधनांद्वारे शोधणे
6. घटनास्थळी अनेक वस्तू असू शकतात, परिसरातील शोध व निरीक्षण सुध्दा अनेक वेळा उपयुक्त ठरते.

घटनास्थळामध्ये पिडीत व्यक्ती, आरोपी /संशयीत, तेथील वास, वातावरण, वाहन, हत्यारे यांचा समावेश होतो. त्यामुळे पिडीत व्यक्ती संशयिताचे शारिरीक जखमांबाबत, झटापटीतील जखमा, केस, नखे, ओरखडे, नखांमधील त्वचा, रक्त तसेच त्यांचे कपडे व त्यावरील डाग,केस इत्यादी खूप महत्वाचे दुवे आहेत.

भौतिक दुवे हे विश्लेषणाअंती व तज्ञांचे मतानंतर एखादी घटना संशयित गुन्हयाशी संबंधात आहे किंवा नाही हे सिध्द करण्यात उपयोगी ठरते. तसेच निरपराध व्यक्तीस मुक्त करता येते.

तपास अधिकाऱ्याचे हाती असलेला वैज्ञानिक पुरावा, इलेक्ट्रॉनिक पुरावा(भारतीय पुरावा कायदाकिलम ६५ (ब) चे प्रमाणपत्रासह वापरावा.

भौतिक दुवे, पुराव्याची उपयोगिता/ उपयुक्तता

- घटनास्थळाचे निरीक्षण करुन संशयित/ आरोपी संख्या किती असू शकेल याचा अंदाज येऊ शकतो.
- वाहनांचा वापर केला असेले तर ते समजते.
- संशयिताकडे विचारपूस करताना जप्त वस्तू, संशयिताच्या वस्तू यावरून माहिती कोठडीतील आरोपीकडे विचारपूस करताना उपयोगी ठरते.
- संशयिताचे कपडे, बूट, रुमाल इत्यादी उपयुक्त ठरतात.
- संशयिताचे केस, रक्त, लाल घटनास्थळी मिळाल्याने त्याचा तेथील सहभाग निश्चित होतो.
- ‘CORPUS DELICTI’ हे तत्व शाबीत होते.

- भौतिक दुवे, संशयिताशी, आरोपीशी, पिडीत व्यक्तीशी, घटनास्थळाशी एकमेकांना जोडतात.
- निरपराध व्यक्तीस संशयातून मुक्त करता येते.
- पिडीत व्यक्तीचे जबाब, साक्ष याच्याशी भाक्तिक दुव्यांच्या साहयाने पडताळणी करता येते.
- संशयित सुध्दा स्वत:चा उपराध मान्य करतो.
- न्यायालयात भौतिक दुवे व अभिप्राय स्वीकारले जातात. मान्य केले जातात.
- इतर प्रत्यक्ष साक्षीदार नसताना किंवा इतर परिस्थितीजन्य पुरावा नसताना शाबीत करता येतो.

भौतिक दुव्यांचे विविध प्रकार

1. रक्त, वीर्य,, थुंकी, लाळ, उलटी, इतर शारिरीक द्रव्य पदार्थ
2. बोटांचे / पंजाचे ठसे
3. पायांचे / बूटांचे ठसे
4. दातांचे व्रण - फळावरील वगैरे
5. विविध ठसे, टायरचे व्रण, वाहनांचे ठसे
6. विविध दस्तऐवज/ इलेक्ट्रॉनिक दस्तऐवजांसह, पेपर, शाई
7. विविध अंमली पदार्थ
8. स्फोटक पदार्थ - डेटोनेटर्स, वायर्स, बॅटरीज
9. तंतूमय पदार्थ, धागे, टेलर मार्क्स
10. अग्नीशस्त्रे व दारुगोळा

11. काचांचे तुकडे
12. केस (मानवी, प्राण्याचे, स्त्री / पुरुषाचे)
13. व्हिसेरा (हिस्टोपॅथॉलॉजीकल व इतर व्हिसेरा विष, दारुचा अंश आहे काय हे तपासतात)
14. विविध प्रकारचे रंग
15. पेट्रोलीयम उत्पादने, रॉकेल, डिझेलसह
16. विविध रंगाचे डाग, पावडरचा अंश
17. माती व खनिजे
18. विविध प्रकारच्या हत्यारांच्या खुणा
19. वायर्स, केबल्स
20. वाहनांचे, अग्नीशस्त्रांचे बॉडी नंबर्स, चॅसीस नंबर्स इत्यादी खाडाखोड केल्यास ओळखता येतात.
21. लाकूड, परागकण, भूसा, फळभाज्या, पालेभाज्या

Thank You …..

The PPT on Scene of Crime

n observation prepared by

Sambhaji Achyutrao Patil

Dy SP. POLICE TRAINING CENTRE, TURCHI